

здійснювати виконання доручень органів державної влади і місцевого самоврядування щодо розробки та напрацювання концепцій законодавчих актів, участі у підготовці законопроектів та проектів інших документів і наукових експертних висновків;

науковим співробітникам відділів поглиблювати подальшу співпрацю з комітетами Верховної Ради України з метою реалізації конституційної реформи і пов'язаних з нею законопроектів;

забезпечити подальше напрацювання пропозицій та рекомендацій щодо співпраці з Київською міською радою (Київською міською державною адміністрацією);

здійснити ремонт окремих приміщень в т.ч. пов'язаний із створенням музею Інституту та оновлення обладнання відділів;

започаткувати видання «Електронної історико-правової бібліотеки»;

вжити заходи щодо подолання проблеми недофінансування фонду оплати праці Інституту;

продовжити заходи щодо розширення та постійного оновлення сайту Інституту у мережі Інтернет, активізувати популяризацію видань Інституту в засобах масової інформації та на електронних носіях; здійснити роботи по створенню електронного каталогу наукової бібліотеки Інституту в рамках реалізації Програми інформатизації НАН України;

поліпшити координацію фундаментальних правових досліджень. Провести у першому півріччі 2019 р. засідання Наукової ради НАН України з координації фундаментальних правових досліджень;

розширити міжнародне наукове співробітництво у правовій сфері, зокрема, з науковими установами США, Білорусі, Литви, Молдови, Польщі, Угорщини, Чехії тощо;

завершити видання «Енциклопедії міжнародного права» у 3-х томах; активізувати участь у підготовці національних енциклопедичних видань, зокрема: «Великої української юридичної енциклопедії».

О.В. СКРИПНЮК,
доктор юридичних наук, професор

ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ – ОСНОВА ПРАВ ЛЮДИНИ: ДОКТРИНАЛЬНІ АСПЕКТИ*

30 березня 2018 р. у Конституційному Суді України відбувся міжнародний науково-практичний семінар «Людська гідність як конституційна цінність», організаторами якого виступили Конституційний Суд України та Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. Семінар присвячено 80-річчю

* за матеріалами міжнародного науково-практичного семінару «Людська гідність як конституційна цінність», присвяченої пам'яті професора академіка Національної академії правових наук України, професора Л.П. Юзькова (м. Київ, 30 березня 2018 р.)

від дня народження Л.П. Юзькова – відомого вченого, першого Голови Конституційного Суду України. В семінарі взяли участь судді Конституційного Суду України, провідні науковці Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, Національної академії правових наук України, зарубіжні гості, вчені провідних закладів вищої освіти України.

Відкрив семінар Голова Конституційного Суду України, член-кореспондент НАПрН України С.В. Шевчук. Зокрема, він наголосив, що концепція конституційності передбачає не тільки норми і цінності, принципи, ідеї, а насамперед цінності конституційного правопорядку. Людська гідність є основоположною конституційною цінністю і саме вона покладена в основу всіх прав і свобод, які містяться в Конституції України і які покликаний захищати Конституційний Суд України.

У роботі семінару взяла участь донька Л.П. Юзькова, народний депутат України Т.Л. Юзькова, яка подякувала за вшанування пам'яті Л.П. Юзькова. Вона наголосила, що людська гідність – це те, що людині дано від народження. Будь-яка людина має свою гідність як принцип свого існування.

З вітальним словом до учасників семінару звернувся Ю.С. Шемшученко, директор Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, академік НАН України. Зокрема, він наголосив, що Леонід Петрович Юзьков був талановитим вченим. Він підтримував тісні зв'язки з Інститутом, брав участь у наукових конференціях, виступав співавтором наукових праць тощо. Ці взаємовідносини розпочалися ще в середині 60-х років минулого століття і стали теоретичною базою для розробки проекту Конституції незалежної України у статусі керівника робочої групи Конституційної комісії. Методологічні напрацювання та ідеї Л.П. Юзькова пронизують текст чинної Конституції України. Йдеться, зокрема, про: пріоритет загальнолюдських цінностей і загальнозначених норм міжнародного права; концепцію суверенної, демократичної і правової держави; поділ державної влади на законодавчу, виконавчу і судову; гарантії забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина тощо. Вчений ґрунтовно опрацював також теорію конституційного закону.

У своїй конституційно-проектній діяльності Л.П. Юзьков спирався і на вітчизняний, і на зарубіжний досвід. Він брав участь у багатьох міжнародних форумах. Великого значення він надав людській гідності, яку він розумів як первинну і визначальну для всіх інших соціальних цінностей. Це поняття міститься у багатьох національних конституціях. З нього розпочинається розділ II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини та громадянина». У ст. 21 Основного Закону держави щодо цього говориться: «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах».

З цього ж починається і Загальна декларація прав людини – відповідно до статті 1 Декларації «усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах». До речі, як тепер стало відомо, статтю особисто редагував професор В. Корецький, працюючи у складі робочої групи з підготовки проекту Декларації, яку очолювала Е. Рузвельт.

Як бачимо, конституційні положення щодо гідності людини у чинній Конституції України викладено доволі лаконічно. У зв'язку з цим у юридичній літературі сформульовано пропозиції щодо доцільності більш широкого закріплення відповідних положень.

Що ж стосується Конституційного Суду України, то він, на мою думку, ще не виробив належної правової позиції з даного питання. Очевидно, що це завдання є перспективним як для Конституційного Суду України, так і для вітчизняної конституційно-правової наукової думки. Йдеться, зокрема, про тлумачення самого конституційного поняття людської гідності, класифікацію його видів, перелік відповідних правопорушень тощо. Це, до речі, і є предметом нашого науково-практичного семінару.

У вітальному слові доктор юридичних наук, академік НАПрН України, президент Національної академії правових наук України О.В. Петришин зазначив, що Леонід Петрович Юзьков є фундатором науки конституційного права незалежної України, автором понад 200 наукових праць із конституційного права та державного управління, співавтор проекту Декларації про державний суверенітет, концепції нової Конституції України, першого Закону України «Про Конституційний Суд України»

Тема цього науково-практичного семінару, присвяченого пам'яті Л.П. Юзькова, відображає загальне гуманістичне спрямування його досліджень. Водночас ця тематика є новою та актуальною для сучасного етапу розвитку вітчизняної юридичної думки.

Передусім слід зауважити, що на відміну від таких понять, як «свобода», «рівність», «справедливість», «верховенство права», щодо сутності та певних стандартів застосування яких уже є наукові та практичні напрацювання, зміст поняття «гідність», передусім у його прикладному значенні, тільки привертає увагу українських дослідників – теоретиків і практиків.

У своєму найбільш універсальному значенні зміст компетенції гідності фокусується на притаманній будь-якій людині цінності. Гідність визначається за кожною людиною, презюмується як її надбання і тому не залежить від будь-яких факторів – соціального статусу, політичних уподобань, релігії тощо. Саме на такому розумінні базується вимога до всіх інших суб'єктів, зокрема й держави, поважати персональну автономію людини, не втручатися у приватні сфери її життя. Водночас гідність як відображення гуманістичного потенціалу людини не може бути актуальною, повною мірою зреалізованою та захищеною за межами її відносин з іншими людьми, певного соціального контексту.

Проблематика людської гідності має стати засадничою для становлення вітчизняної теорії права та насамперед сучасної концепції прав людини, що покликана стати надійним підґрунтям наближення правової науки та практики до загальноновизнаних європейських стандартів забезпечення та гарантування прав людини. Нині правників цікавить не лише загальногуманістичний зміст концепції гідності, яка була започаткована філософською думкою європейського Відродження, а передусім її прикладна значущість для юриспруденції. Зокрема, здійснення судочинства так чи інакше не може не спиратися на визнання людської гідності важливою правовою цінністю, однак не завжди чітко вказується на юридичний зміст поняття людської гідності.

Важливим завданням юриспруденції у сучасних умовах якраз і є пошук балансу між людською гідністю, що є основою свободи, персональної автономії та здатності кожного до самовизначення, і певними соціальними стандартами та очікуваннями, публічними інтересами.

Далі на семінарі з доповіддю «Людська гідність у системі конституційних цінностей» виступив С.В. Шевчук. Він наголосив, що прогресивні позиції, які займав Л.П. Юзьков, сприяли прийняттю Конституції 1996 р. загалом відповідно європейським критеріям сучасного конституціоналізму.

Тему семінару обрано не випадково, оскільки саме людська гідність виступає певною універсальною правосуб'єктністю для людини бути носієм конституційних прав і свобод. Якщо немає людської гідності, то немає ефективної реалізації, взагалі немає конституційних прав і свобод або ж вони є, однак залишаються номінальними і не мають жодного юридичного ефекту.

Можливо, це збіг, але напередодні цього семінару Суд нарешті сформував сенати і колегії відповідно до вимог нового Закону України «Про Конституційний Суд України» і реформи, започаткованої Президентом України і підтриманої Верховною Радою України. Отже, шлях до розгляду конституційних скарг відкрито.

Людина має бути захищена від держав, у тому числі й від законів, які порушують її права.

Гідність завжди розглядається особливою частиною людської особистості, що характеризує людину як унікальну і самовизначену істоту. Можна сказати, людина не перебуває під владою держави. Це означає, як мінімум, повагу до внутрішнього світу кожної особи, тобто індивіди (люди) не можуть розглядатися лише як об'єкти реалізації волі держави.

Держава завжди розглядала людину певним об'єктом здійснення своєї влади, але демократична конституційна держава ніколи не може так діяти, бо людина має права і людську гідність. Ідея людської гідності проходить крізь століття. Ця ідея лежить в основі універсалістської концепції прав людини: всі люди рівні між собою. Із викладеного випливає висновок, що людина не може бути об'єктом здійснення державної влади, оскільки вона – універсальна цінність.

Елементарне бачення того, що являють собою людина і людська гідність, майже не змінюється з часом, оскільки базові алгоритми цивілізованого людського життя є певною мірою постійними, змінюються лише його технологічні можливості. Як і багато століть тому, людина народжується і формується в суспільстві й відповідно до того, чому вона навчалася і чого мала можливість досягти, вона має цьому суспільству віддати. Водночас як активний суб'єкт, як творець, як продуцент того, що стає суспільним благом, вона має від суспільства і отримати, а отже, очікувати і вимагати, до того ж ці вимоги багатогранні – від гарантування її елементарного фізичного існування та його матеріального підґрунтя (власність) до свободи вибору в духовній сфері.

Невипадково Конституція України у ст. 21 встановлює рівність у гідності та правах. Це фундаментальні основи, які мають бути відображені у наших рішеннях у справах під час розгляду конституційних скарг.

Факт закріплення у Конституції України права на повагу до людської гідності становить фундаментальні основи нашої правової системи.

У 2014 р. в Україні відбулася Революція гідності. Люди виступали проти політиків, які цю гідність постійно порушували. І це універсальна формула, що не залежить від особливостей: якщо політики брутально порушують гідність

людини, то цьому має бути дана відповідність у межах Конституції і правовими способами.

Право на повагу до людської гідності практично в усіх конституційних системах, зокрема і націй, є абсолютним, як і право на життя. А це означає, що держава не може встановлювати обмеження права на реалізацію людської гідності. На інші права – так, і ми встановили ці критерії обмеження правом.

Зокрема, Конституційний Суд України відзначив, що «обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, мати легітимну мету, бути зумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права». По суті, ядро кожного конституційного права – людська гідність.

З доповіддю «Конституційні цінності у правовій доктрині Л.П. Юзькова: історія і сучасність» на семінарі виступив доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заслужений юрист України, заступник директора з наукової роботи Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України О.В. Скрипнюк. Зокрема, він зазначив, що Л.П. Юзьков – постать унікальна і видатна в українському державотворенні та вітчизняній правовій науці. Його внесок у розвиток державотворчого процесу та функціонування наукової конституціоналістики важко переоцінити. Керівник робочої групи з розроблення проекту Декларації про державний суверенітет України, член Комісії з розроблення нової Конституції України, керівник групи науковців із розроблення Концепції Основного Закону України та керівник робочої групи з розроблення проекту нової Конституції України, співавтор законопроектів «Про Конституційний Суд України», «Про державну владу та місцеве самоврядування», Голова Конституційного Суду України, член Венеціанської комісії. Він підготував власний проект Конституції України. Його по праву називають конституційним архітектором України, який зробив великий внесок у практику державотворчого процесу та державного будівництва.

Неоціненним є вклад Л.П. Юзькова у розвиток теорії сучасного конституціоналізму. Запропоновані ним ідеї стосовно Конституції як Основного Закону України і суспільства довели їх життєвість часом. Він розглядав нову Конституцію України серцевиною правової системи нової незалежної Української держави. Вона мала закріпити пріоритет загальнолюдських цінностей над класовими. На його думку, Основний Закон України мав би стати юридичним, безпосередньо діючим документом і правом, витвором, що втілював би в собі кращі зразки європейського права та світового конституціоналізму в поєднанні з історичними національними традиціями українського державотворення. Основний Закон України він бачив стабільним юридичним документом, що повинен охоплювати внутрішньо узгоджену систему правових норм.

Л.П. Юзьков наголошував, що конституційні закони мають відігравати роль супутників Основного Закону і регламентувати ту саму «матерію», що й Конституція. Такою «матерією» для конституційних законів є суспільні відноси-

ни, які мають розкривати основоположні засади побудови і функціонування громадянського суспільства і правової держави, здійснення справжнього народовладдя, забезпечення гідних умов життя для кожної конкретної людини, утвердження непорушності її свободи, прав і законних інтересів. Зазначені відносини мають визначальний характер для всіх суспільних відносин, а тому потребують доволі чіткої, в міру детальної регламентації на рівні конституційних законів. Сама Конституція через її специфіку Основного Закону суспільства і держави таку роль у повному обсязі виконати не може.

Значну увагу вченій приділяв проблемі співвідношення Концепції підготовки нової Конституції України і розроблення проекту Конституції України, наголошуючи, що це – документи різного функціонального профілю. Концепція визначала основні методологічні позиції, найважливіші засади майбутнього Основного Закону України і виступала його науковою моделлю. Проект Конституції України втілював цю модель (методологічні позиції і засади) у нормативно-правову матерію. Між обома документами не могло бути тотожності, але проект Конституції України мав втілювати сутність, головну лінію, квінтесенцію Концепції. Концепція не була сталою і могла зазнавати змін та уточнень.

Однією з найважливіших проблем українського конституціоналізму Л.П. Юзьков вважав вирішення питання охорони Конституції України. Він наполягав на визначенні основних принципів конституційного контролю, встановленні його меж, форми, юридичних наслідків його здійснення. На глибоке переконання вченого, охорону Конституції України мав здійснювати Конституційний Суд України як незалежний орган судової влади, прерогативою якого б були розгляд і вирішення питання про відповідність (конституційність) законів та інших правових актів Конституції України, забезпечення її верховенства.

Л.П. Юзьков наголошував на існуванні конституції юридичної і фактичної, і зазначив, що у випадку розбіжностей між ними, коли вони існують самі по собі, конституційна система держави стає нереальною і фіктивною. За таких умов юридична конституція і конституційний лад зазнаватимуть надмірної політизації, політична діяльність суперечитиме практиці конституційного будівництва, а конституціоналізм як наука зазнаватиме занепаду. Тому, він наголошував, що між декларуванням конституційних постулатів та їх практичним здійсненням не повинно бути розходжень, тобто неухильно слід виконувати Основний Закон.

Майбутня Україна у поглядах Л.П. Юзькова поставала національною, конституційною державою. Він мав власне бачення такої держави як демократичної, правової, соціальної. У такій державі конституційний лад ґрунтувався б на принципах пріоритету прав і свобод людини і громадянина, а сама держава була б відповідальною перед людиною, суспільством за свою діяльність.

Вагоме місце в конституційних поглядах Л.П. Юзькова посідала проблема громадянського суспільства. Він надавав пріоритетного значення громадянському суспільству в його співвідношенні з державою. На його глибоке переконання, держава повинна сприяти нормальному розвитку та функціонуванню громадянського суспільства.

Надзвичайно важливою та невід'ємною складовою всієї системи конституційних поглядів Л.Юзькова є інститут прав і свобод людини. Кардинальне вирі-

шення проблеми забезпечення прав і свобод людини на конституційному рівні могло відбутися, як наголошував Л.П. Юзьков у своїй праці «Від Декларації про державний суверенітет України до Концепції нової Конституції України», за умови дотримання таких визначальних засад: права людини не є наслідком їх дарування державою з доброї її волі, вони є природними, а отже, невідчужуваними і недоторканими; перелік прав і свобод людини і громадянина, їх зміст та механізми здійснення мають відповідати міжнародним стандартам, закріпленим у Загальній декларації прав людини, міжнародних пактах та інших документах про права людини і громадянина; усі права і свободи людини і громадянина, проголошені Конституцією України, підлягають захисту в судовому порядку; державні органи і посадові особи зобов'язані поважати права людини і громадянина, сприяти їх реалізації. Держава несе відповідальність за забезпечення прав і свобод людини.

У центрі організації і функціонування держави постала людина як найвища соціальна цінність із її свободою, гідністю, правами, матеріальними і духовними благами. Конституційні права і свободи не могли бути скасовані за жодних умов, можливий варіант їх обмеження міг відбутися лише за законом.

На семінарі з доповіддю також виступила Т. Бірмонтієне, професор, суддя Конституційного суду Литовської Республіки. Вона наголосила на найважливіших періодах становлення конституційного суду в Литві та формуванні сучасного литовського конституціоналізму, складовою якого є теорія гідності людини.

Доктор права (PhD) з Університету м. Зелена Гура А. Стець (Республіка Польща) у своєму виступі наголосив на проблемі правового регулювання та захисту гідності і людини в Польщі та Україні, на конституційному закріпленні положення про гідність людини. Він зазначив, що в польській науці конституціоналістиці не існує єдиної дефініції гідності людини, не є вона визначеною і в Конституції. Це зумовлює необхідність наукового дослідження питання, необхідність розвитку теорії прав людини.

Тема людської гідності відкриває новий підхід до розгортання досліджень у теорії конституційного права, наголосив А.О. Селіванов, академік НАПрН України, постійний представник Верховної Ради України в Конституційному Суді України. З Конституції України випливає, що гідність вказує на наявність у людини свободи. Поняття, подібні до гідності, закріплені у Конституції України, але проблема гідності повною мірою не розв'язана на конституційному рівні. У цьому сенсі слід зважати та використовувати зарубіжний досвід, зокрема, досвід Німеччини. Концептуальні аспекти людської гідності чекають нових теоретичних розробок.

Доктрині поваги і захисту гідності людини професора Л.П. Юзькова та її суспільно-правовому значенню був присвячений виступ В.М. Кампа, судді Конституційного Суду України у відставці, кандидата юридичних наук. Він наголосив, що Л.П. Юзьков через постулювання гідності веде країну дорогою до конституційної демократії. Уперше поняття гідності на радянських тоталітарних теренах було застосоване в Цивільному кодексі Української РСР 1963 р. Наступним етапом в усвідомленні значення категорії гідності були положення доктрини Л.П. Юзькова, закладеної у проєкті Конституції України 1992 р. Ре-

волюція гідності піднесла на небачену раніше висоту питання поваги та захисту гідності людини.

Теоретичним і практичним проблемам реалізації гідності людини присвячені виступи академіків НАПрН України М. Костицького, С. Максимова, Н. Оніщенко, докторів юридичних наук Л. Козловської, М. Пархоменко, О. Совгирі, кандидатів юридичних наук Н. Кушакової-Костицької, В. Розвадовського, М. Савенка. У семінарі взяли участь представники громадських організацій. Семінар завершив свою роботу прийняттям відповідних рекомендацій.

З.А. ЗАГИНЕЙ,

доктор юридичних наук;

О.О. КВАША,

доктор юридичних наук, професор

ДРУГИЙ КИЇВСЬКИЙ ПОЛІЛОГ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ СУДОВО-ПРАВОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

21 грудня 2018 р. Інститутом держави і права імені В.М. Корецького НАН України спільно з Національною академією прокуратури України та за підтримки Координатора проектів Організації з безпеки і співробітництва в Європі в Україні проведено щорічну міжнародну науково-практичну конференцію «Забезпечення прав і свобод людини в умовах судово-правової трансформації в Україні: II київський полілог». Робота традиційно проходила у давоському форматі. Дискусійними платформами конференції були: «Проблеми антикримінальної політики у контексті забезпечення прав і свобод людини і громадянина»; «Коруція і права людини: антикорупційна парадигма, дискурси та концепти»; «Проблеми вдосконалення судочинства у сфері забезпечення прав і свобод людини і громадянина». Науково-практичний полілог дав змогу учасникам заходу обговорити найбільш важливі дискусійні проблеми охорони прав і свобод людини засобами кримінальної юстиції в умовах правової реформи в Україні.

З вітальним словом до учасників конференції звернулись директор Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор, академік НАН України Ю.С. Шемшученко та ректор Національної академії прокуратури України, доктор юридичних наук, професор М.В. Лошицький.

Національними експертами **першої дискусійної платформи «Проблеми антикримінальної політики у контексті забезпечення прав і свобод людини і громадянина»** виступили: **Віталій Гацелюк**, старший науковий співробітник Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, кандидат юридичних наук, **Галина Борейко**, заступник прокурора Львівської області,